

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни «Теорія держави та права»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

(26 Цивільна безпека 262 Правоохоронна діяльність)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 р. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
(протокол від 18.08.2023 р. № 8).

Розробники:

1. Завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету №6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Холод Ю.А.**
2. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету №6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Волошенюк О.В.**

Рецензенти:

1. Доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент **Передерій О.С.**
2. Професор кафедри теорії та історії держави і права факультету №1 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Невзоров І.Л.**

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Тема № 1: Загальна теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна	3	0	0			3	
Тема № 2: Походження держави	3	0	0			3	
Тема №3: Держава. Типологія держав	4	2	2			0	
Тема № 4: Функції держави	3	0	0			3	
Тема № 5: Форма держави	4	2	2			0	
Тема № 6: Механізм держави	4	2	2			0	
Тема № 7: Громадянське суспільство, держава, політична система	3	0	0			3	
Тема № 8: Влада. Державна влада. Теорія поділу влади	3	0	0			3	
Тема № 9: Демократична, правова, соціальна держава	4	2	2			0	
Тема № 10: Права, свободи і обов'язки людини і громадянина	4	0	0			4	
Тема № 11: Право як соціальний інститут	4	2	2			0	
Тема № 12: Норми права	4	0	0			4	
Тема № 13: Форми (джерела) права	4	2	2			0	
Тема № 14: Нормотворчість	4	0	0			4	
Тема № 15: Система права. Правова система	4	0	0			4	
Тема № 16: Законодавство, його система і систематизація	4	2	2			0	
Тема № 17: Правосвідомість і правова культура	4	2	2			0	
Тема № 18: Правові відносини	4	2	2			0	
Тема № 19: Реалізація права	4	2	2			0	
Тема № 20: Тлумачення норм	3	0	0			3	

права							Екзамен
Тема № 21: Правова поведінка	4	2	2			0	
Тема № 22: Юридична відповідальність	3	0	0			3	
Тема № 23: Право в системі регулювання суспільних відносин	3	0	0			3	
Тема № 24: Правове регулювання, його механізм	3	0	0			3	
Тема № 25: Законність і правопорядок	3	0	0			3	
Всього за семестр № 1	90	22	22			46	

**Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(заочна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекцій	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Тема № 1: Загальна теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна	3	0	0			3	
Тема № 2: Походження держави	3	0	0			3	
Тема №3: Держава. Типологія держав	4	2	2			4	
Тема № 4: Функції держави	3	0	0			3	
Тема № 5: Форма держави	4	0	0			4	
Тема № 6: Механізм держави	4	0	0			4	
Тема № 7: Громадянське суспільство, держава, політична система	3	0	0			3	
Тема № 8: Влада. Державна влада. Теорія поділу влади	3	0	0			3	
Тема № 9: Демократична, правова, соціальна держава	4	2	2			0	
Тема № 10: Права, свободи і обов'язки людини і громадянина	4	0	0			4	
Тема № 11: Право як соціальний інститут	4	2	2			0	

Тема № 12: Норми права	4	0	0			4	
Тема № 13: Форми (джерела) права	4	2	2			0	
Тема № 14: Нормотворчість	4	0	0			4	
Тема № 15: Система права. Правова система	4	0	0			4	
Тема № 16: Законодавство, його система і систематизація	4	0	0			4	
Тема № 17: Правосвідомість і правова культура	4	0	0			4	
Тема № 18: Правові відносини	4	0	0			4	
Тема № 19: Реалізація права	4	2	2			0	
Тема № 20: Тлумачення норм права	3	0	0			3	
Тема № 21: Правова поведінка	4	0	0			4	
Тема № 22: Юридична відповідальність	3	0	0			3	
Тема № 23: Право в системі регулювання суспільних відносин	3	0	0			3	
Тема № 24: Правове регулювання, його механізм	3	0	0			3	
Тема № 25: Законність і правопорядок	3	0	0			3	
Всього за семестр № 1	90	10	10			70	Екзамен

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 3: держава. Типологія держав.

Семінарське заняття: держава. Типологія держав.

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів фундаментальне уявлення про державу як соціальний інститут, її ознаки, сутність, історичні та сучасні типи держав.

Час проведення 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття держави, її основні ознаки.
2. Сутність держави.
3. Державний суверенітет.
4. Типологія держав.

Ключові поняття: держава, державна влада, суверенітет, сутність держави, історичний тип держави.

Теми рефератів:

1. Сутність держави та її призначення в суспільстві.
2. Державний суверенітет.
3. Співвідношення суверенітету народу і суверенітету держави.
4. Формаційний підхід до типології держав.
5. Цивілізаційний підхід до типології держав.
6. Категорія державності.

Методичні рекомендації:

З'ясовуючи перше, друге і третє питання, необхідно звернути увагу на те, що поняття „держави” в юридичній науці має достатньо багато значень та визначень, які різняться між собою ступенем змістовної завантаженості, обсягом формулювання, набором спеціальних наукових категорій. Протягом всієї історії людства мислителі давали своє власне тлумачення держави, намагалися пізнати її генезу, зрозуміти її роль та встановити ознаки, котрі відрізняють її від інших організацій, які створені людством. Розмаїтість багатьох точок зору стосовно того що таке держава пов'язане з тривалим історичним процесом розвитку та еволюції самої державної організації. Державу насамперед необхідно розуміти як особливу форму організації життя суспільства на визначеній кордонами території, котра характеризується наявністю системи органів управління та примусу суверенної державної влади та здатністю видання загальнообов'язкових правил поведінки – юридичних норм.

Для того, щоб з'ясувати сутність (тобто внутрішній зміст, мету і функції) держави слід враховувати два аспекти: по-перше будь-яка держава з формальної точки зору є організацією політичної влади, по-друге, держава за змістом свого функціонування слугує інтересам певних верст населення. Спираючись на це, можна виділити два підходи до сутності держави, а саме – класовий підхід і загальносоціальний підхід.

Висвітлюючи питання про типи держави необхідно спочатку з'ясувати, що загалом тип держави являє собою певну сукупність істотних ознак, які притаманні державам у різні періоди розвитку людства. На сьогодні сформувалося два основних підходи до визначення типу держави: формаційний і цивілізаційний. Відповідно до формаційного підходу кожній суспільно-економічній формації притаманний певний тип виробничих відносин та відповідні йому політичні, правові та ідеологічні установи. За типом держави визначаються рабовласницькі, феодальні, буржуазні, соціалістичні. Відповідно до цивілізаційного підходу, історичний тип держави визначається залежно від виду цивілізації, до якої вона відноситься (як правило прийнято розрізняти давні держави, середньовічні та сучасні, а також - індустріальні і постіндустріальні).

Література:

Основна: 1-7

Допоміжна: 2, 20, 21, 63, 68, 90, 113

Тема № 5: Форма держави.

Семінарське заняття: Форма держави.

Навчальна мета заняття: Визначення форми правління, форми державного устрою, форми державного (політичного) режиму.

Час проведення 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття форми держави та її структура.
2. Форма державного правління .
3. Форма державного устрою.
4. Форма державно-правового режиму.
5. Україна: особливості державного правління та державного устрою.

Ключові поняття: форма держави, форма державного устрою, форма державного правління, форма державного політичного режиму, унітарна держава, федерація, монархія, республіка, демократичний режим, недемократичний режим, антидемократичний режим

Теми рефератів:

1. Особливості унітарних та федеративних форм державного устрою.
2. Конфедерація – суперечливість наукових підходів.
3. Сучасні різновиди форм державного правління.
4. Державний політичний режим: поняття та різновиди.
5. Форма сучасної української держави.

Методичні рекомендації:

Визначення категорії форма держави передбачає поєднання в єдину систему її структурних елементів: форми державного устрою, форми державного правління, форми державного політичного режиму, що відображають процес формування та реалізації державної влади. Аналіз форми державного устрою передбачає висвітлення особливостей територіальної організації влади, а також потребує приділення окремої уваги питанню про суперечливу категорію “конфедерація”. Характеристика форми державного правління вимагає висвітлення особливостей процесу формування, звітності та відповідальності вищих виконавчих органів державної влади. Форма державного політичного режиму може бути більш ретельно визначена шляхом класифікації всіх видів режиму за критерієм демократичності.

Література:

Основна: 1-7

Допоміжна: 2, 3, 48, 60, 87, 113, 116, 140

Тема № 6: Механізм держави**Семінарське заняття: Механізм держави**

Навчальна мета заняття: сформуванню у студентів комплексне уявлення про механізм держави, його структуру і чітко засвоїти: поняття та складові державного апарату; визначення та компетенцію державних органів, державної служби в цілому; систему державних органів в Україні.

Час проведення: 2 години

Навчальні питання:

1. Механізм держави: поняття, структура.
2. Державний апарат.
3. Принципи організації і діяльності державного апарату.
4. Загальна характеристика і функції органів законодавчої, виконавчої і судової влади..
5. Державна служба.
6. Система державних органів в Україні.

Ключові поняття: механізм держави, державний апарат, орган держави, державна служба, посадова особа, компетенція.

Теми рефератів:

1. Система державних органів за Конституцією України.
2. Організація державної влади на місцях.
3. Державна служба.
4. Місце та роль правоохоронних органів в механізмі держави.

Методичні рекомендації:

Розглядаючи поняття такої правової категорії як механізм держави, слід звернути увагу на складові елементи, зокрема на державний апарат та підприємства, установи, організації, що забезпечують його діяльність. При цьому особливу увагу необхідно приділити принципам організації та функціонування механізму держави, оскільки вони безпосередньо визначають напрямки його діяльності.

Характеризуючи поняття та ознаки державних органів потрібно докладно дослідити критерії їх класифікації та їх державно-владні повноваження і компетенцію. Особливу увагу слід приділити законодавчим, виконавчим та судовим органам.

При аналізі механізму держави доцільно звернути увагу на сучасну особливість розуміння цієї категорії як такої, що містить у собі не тільки такі традиційні елементи як державний апарат та допоміжний апарат, але й систему органів місцевого самоврядування, що частково реалізують й державні владні функції своїми виконавчими структурами. При цьому важливо підкреслити їх неналежність до державної влади.

Література:

Основна: 1-7

Допоміжна: 2, 10, 79, 104, 113, 117, 122

Тема № 9: Демократична, правова, соціальна держава

Семінарське заняття: Демократична, правова, соціальна держава

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів концептуальні уявлення про ознаки демократичної, правової, соціальної держави.

Час проведення: 2 години.

План:

1. Поняття та основні ознаки демократичної держави.
2. Форми демократії. Вибори, референдуми: поняття, види.
2. Поняття та основні ознаки правової держави.
3. Поняття та основні ознаки соціальної держави.

Ключові поняття: демократія, форма демократії, інститут демократії, демократична держава, правова держава, верховенство права, соціальна держава

Теми рефератів:

1. Форми демократії
2. Форми безпосередньої демократії
3. Правова держава
4. Права людини в правовій державі
5. Концепція соціальної держави

Методичні вказівки

При опрацюванні першого питання доцільно розглядати державну владу як силу, здатну бути звернутою і на благо, і на шкоду суспільству, у зв'язку із чим

філософи, політики, юристи, державні діячі протягом багатьох сторіч пропонували різні концепції вдосконалення форми та механізму держави. Відповідними концепціями є насамперед сучасні концепції демократичної, правової, соціальної держави. Кажучи про основні ознаки демократичної держави, необхідно обов'язково звернути увагу на те, що в такого роду державі через інститути безпосередньої і представницької демократії населення має можливість брати участь у здійсненні державної влади, рішення в інтересах більшості приймаються з урахуванням прав меншості, державна влада здійснюється відповідно до принципу народного суверенітету й т. ін.

Друге питання потребує зосередження уваги на тому, що з огляду на форми демократії демократія існує у формі представницької демократії (представницьке правління) і у формі безпосередньої демократії (пряме правління).

При висвітленні питання про поняття та основні ознаки соціальної держави, необхідно наголосити, що соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, забезпечує її гідним рівнем життя, прагне надати можливість працювати тим, хто може працювати, матеріально допомагає тим, хто не в змозі забезпечити себе необхідним. Соціальна держава нівелює невинуватені соціальні відмінності, забезпечує гідні умови існування своїх громадян, соціальну захищеність населення шляхом участі у виробництві й розподілі економічних благ, втручається у вільну економічну діяльність в інтересах „загального блага”, в інтересах усього суспільства в цілому, сприяє формуванню в країні так званого «середнього класу» й т. ін.

Література:

Основна: 1-7

Допоміжна: 2, 30, 36, 42, 44, 48. 60, 71, 73, 83, 111, 112, 120, 129

Тема № 11: Право як соціальний інститут

Семінарське заняття: Право як соціальний інститут

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів загальне уявлення про поняття права у суб'єктивному і об'єктивному сенсі, функції, принципи права і його цінність як соціального інституту.

Час проведення: 4 години.

Навчальні питання:

1. Виникнення права.
2. Об'єктивне і суб'єктивне право.
3. Сутність права.
4. Функції права.
5. Принципи права.
6. Цінність права.

Ключові поняття: право, сутність права, функція права, принцип права, цінність права

Теми рефератів:

1. Основні концепції праворозуміння.
2. Співвідношення об'єктивного і суб'єктивного права.
3. Принципи права, їх значення для правотворчості і реалізації права.
4. Взаємозв'язок права, політики, економіки
5. Цінність права.

Методичні вказівки

При відповіді на перше питання необхідно наголосити, що термін «право» є багатозначним, тому слід розрізняти «право в об'єктивному значенні», «право в суб'єктивному значенні». Терміни «об'єктивне право» («право в об'єктивному значенні») і «суб'єктивне право» («право в суб'єктивному значенні») припускають розрізнення «права» як виду соціальних норм і «права» як можливої поведінки суб'єкта права. Визначення поняття об'єктивного (позитивного) права припускає його розуміння як системи соціальних норм (формально-визначених, загальнообов'язкових), що встановлені (або санкціоновані) державою, знаходяться під її охороною, мають владно-вольовий, державно-регулятивний характер. Висвітлюючи структуру суб'єктивного права слід зазначити, що можлива поведінка уповноваженого суб'єкта права - це ті його правомочності, котрі в юридичній літературі позначають такі терміни як «право-поведінка», «право-вимагання», «право-домагання».

При відповіді на друге питання слід вказати, що філософська категорія «сутність» використовується для відповідної характеристики будь-якого предмета чи явища. Ця категорія також є традиційною і для юриспруденції. Визначення сутності права припускає встановлення тієї його відносно стійкої і найбільш важливої, внутрішньої якісної основи, котра відображає природу права як соціального інституту, його соціальне призначення. При характеристиці сутності права в сучасній юридичній літературі зазвичай використовується категорія «воля». Сутність права слід бачити (розуміти) як загальну волю, обумовлену матеріальними та іншими умовами життєдіяльності суспільства, характером домінуючих суб'єктів соціуму, сформовану як результат узгодженості інтересів (публічних, індивідуальних), зовнішньо державно-офіційно виражену як загальна міра (формально-обов'язковий нормативний регулятор) поведінки суб'єктів права. До кола вчень про сутність права в сучасній юридичній літературі належить «теорія природного права», «психологічна теорія права», «соціологічна теорія права», «соціальна концепція права», «нормативістська теорія права», «марксистська теорія права» тощо.

З'ясування природи принципів права припускає зосередження уваги на

тому, що зазначені принципи є ідеологічною, нормативно-ідейною основою функціонування правової життєдіяльності суспільства, його правової системи. Як стрижневі ідеї права, принципи права, відображені у змісті норм права, характеризують сутність і соціальне призначення права даної країни, вони впливають як на статику права, так і на динаміку права

Формулюючи визначення поняття функцій права необхідно наголосити, що функції права – це визначені сутністю права, його соціальним призначенням в даній країні, основні напрямки юридичного впливу на суспільні відносини права як нормативного регулятора цих відносин. Оскільки право (позитивне) - нормативний регулятор суспільних відносин, в юридичній літературі традиційно пишуть насамперед про таку його функцію як регулятивна функція, а також про охоронну функцію права (право не тільки регулює певні суспільні відносини, право і охороняє відповідні суспільні відносини).

Питання про цінність права припускає з'ясування його інструментальної цінності, власної цінності, соціальної цінності. Тоді як питання про взаємозв'язок права, політики, економіки потребує попереднього визначення поняття політики, економіки. Після цього необхідно визначити які саме прямі й зворотні зв'язки мають зазначені явища.

Література:

Основна: 1-7

Допоміжна: 2, 11, 14, 15, 32, 57, 105, 121, 138

Тема № 13: Форми (джерела) права

Семінарське заняття: Форми (джерела) права

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів чіткі уявлення про форми (джерела) права в матеріальному сенсі, ідеологічному значенні, історичному аспекті, їх систему та роль у регулюванні суспільних відносин; ґрунтовно засвоїти поняття, ознаки та види нормативно-правових актів, закону як нормативно-правового акту вищої юридичної сили, систему підзаконних нормативно-правових актів, чинність нормативно-правових актів.

Час проведення: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та види форм (джерел) права.
2. Нормативно-правовий акт: поняття та ознаки.
3. Закон: ознаки та види.
4. Підзаконний нормативно-правовий акт, його поняття, основні ознаки та види.
5. Чинність нормативно-правових актів

Ключові поняття: форми права, джерела права, нормативний акт, закон, підзаконний нормативно-правовий акт, юридична сила, правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий договір, правова доктрина.

Теми рефератів:

1. Джерела права у широкому розумінні.
2. Судовий прецедент: перспективи втілення в правовій системі України.
3. Нормативно-правовий договір: поняття, види.
4. Загальні принципи права та правової доктрини як джерела права.
5. Закон як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання потребує урахування того, що однією з важливих об'єктивних властивостей права як соціального регулятора є формальна визначеність. Правові норми повинні бути обов'язково об'єктивовані, виражені зовні, міститись в тих чи інших формах, які є способом їх існування, формами життя. Форми зовнішнього виразу норм права іменують також джерелами права. Однак останній термін може вживатися у різних значеннях. В матеріальному сенсі джерела права – це соціально-економічні та політичні умови життя суспільства, що об'єктивно викликають виникнення права, необхідність правового регулювання. В ідеологічному значенні – це правосвідомість, погляди, ідеї та доктрини, під впливом яких формується право. В історичному контексті джерела права – це тексти законів минулого, літописи, історичні хроніки, які надають можливість простежити процес становлення і розвитку права в різні епохи. Нарешті, в формально-юридичному смислі джерела права – це офіційно визнані форми зовнішнього виразу і закріплення юридичних норм. Форма (джерело) права демонструє, в який спосіб держава створює, фіксує ту чи іншу норму права, в якому вигляді ця норма доводиться до свідомості людей.

Наступні питання потребують розуміння того, що за юридичною силою нормативно-правові акти поділяються на закони та підзаконні нормативно-правові акти. Закон є нормативно-правовим актом, що приймається вищим представницьким органом державної влади в особливому порядку та має вищу юридичну силу. Закони регулюють найважливіші суспільні відносини, які потребують єдиної регламентації в межах держави та централізованого контролю. Верховенство закону – принцип життя правової держави та розвинутого громадянського суспільства. Види законів: Конституція; конституційні закони; звичайні закони; надзвичайні закони. Підзаконний акт являє собою акт-документ, що приймається на основі закону та для його виконання. Підзаконні акти по відношенню до законів мають допоміжний та конкретизуючий характер, вони призначені створювати належні умови для всебічної, повної та ефективної реалізації приписів відповідних законів. Види підзаконних актів: постанови Верховної Ради України; укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; накази та інструкції міністерств і відомств; нормативні акти місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Питання про чинність нормативно-правових актів припускає з'ясування дії нормативно-правових актів у часі, у просторі та щодо кола осіб. Дія нормативно-правових актів у часі починається з моменту набуття ними чинності. Слід чітко

розрізняти момент прийняття акту від моменту набуття ним юридичної сили. Можливі варіанти набуття нормативним актом юридичної сили: з моменту його прийняття чи підпису; з моменту його офіційного оприлюднення; з моменту, вказаного у самому нормативному акті; по завершенні відповідного строку після його опублікування (так, закони України за загальним правилом починають діяти через 10 днів з дня їх офіційного опублікування); відомчі акти, які не оприлюднюються через засоби масової інформації, починають діяти з моменту, коли вони надійшли адресату. Нормативно-правовий акт втрачає чинність: внаслідок завершення терміну, на який його було прийнято; внаслідок його прямої відміни; внаслідок його заміни новим актом, прийнятим з тих самих питань; внаслідок визнання акту неконституційним.

Література:

Основна: 1-7

Допоміжна: 2, 6, 12, 17, 18, 35, 58, 74, 77, 84

Тема № 16: Законодавство, його система і систематизація

Семінарське заняття: Законодавство, його система і систематизація

Навчальна мета заняття: сформулювати у студентів загальне уявлення про законодавство, його систему та систематизацію; усвідомлення співвідношення системи права та системи законодавства; засвоєння поняття та форм систематизації законодавства.

Час проведення 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття законодавства.
2. Система законодавства: поняття, структура.
3. Поняття систематизації нормативно-правових актів та її форми.
4. Юридичні колізії, колізії в законодавстві.

Ключові поняття: законодавство, система законодавства, горизонтальна структура законодавства, вертикальна структура законодавства, систематизація законодавства, інкорпорація, консолідація, кодифікація, юридична колізія

Теми рефератів:

1. Вертикальна структура законодавства України: загальна характеристика.
2. Система права та система законодавства: співвідношення та перспективи розвитку.
3. Функції систематизації нормативно-правових актів.
4. Колізії у законодавстві та способи їх подолання.

Методичні вказівки

Характеристика системи права буде більш виразною завдяки розкриттю змісту зовнішньої форми відображення цієї системи у діючій сукупності законодавчих актів держави. Окрему увагу, при цьому, слід звернути на сучасне роз'яснення Конституційного Суду України щодо категорії “законодавство” в широкому розумінні.

При відповіді на друге питання слід зосередити увагу на розкритті понять «вертикальна структура законодавства» і «горизонтальна структура законодавства». Необхідно також визначити місце міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, у національному законодавстві України.

Характеристика систематизації законодавства є логічним продовженням процесу законотворення. Тут корисно відштовхнутись від початкового етапу систематизації – обліку. Пояснення окремих різновидів систематизації: консолідації, інкорпорації та кодифікації необхідно ілюструвати прикладами з сучасних законодавчих збірок та кодексів.

При відповіді на останнє питання необхідно розкрити суть категорії «юридичні колізії», визначити її співвідношення з поняттям «колізія у законодавстві». Необхідно проаналізувати основні причини виникнення колізій у законодавстві та висвітлити суть основних способів подолання колізій.

Література:

Основна: 1-7

Допоміжна: 2, 28, 49, 56, 84, 93, 95, 96, 106, 114, 123

Тема № 17: Правосвідомість і правова культура

Семінарське заняття: Правосвідомість і правова культура

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів чітке уявлення про правосвідомість і правову культуру як юридичні явища та складові правової системи суспільства; структуру, функції і види правосвідомості, шляхи і напрями подолання її найбільш негативних проявів; ґрунтовне опрацювання визначення і змісту поняття «правова культура», системи правового виховання в Україні.

Час проведення 2 години.

План:

1. Правосвідомість: поняття, основні ознаки.
2. Структура, функції, види правосвідомості.
3. Взаємодія правосвідомості і права.
4. Деформація правосвідомості: поняття, основні види.
5. Правова культура. Правове виховання.

Ключові поняття: правосвідомість, професійна правосвідомість, правова ідеологія, правова психологія, правовий нігілізм, правове виховання.

Теми рефератів:

1. Розвиток правової культури в Україні.
2. Правове інформування в Україні.
3. Деформація правосвідомості і правової культури.
4. Правовий нігілізм: поняття та форми прояву.
5. Шляхи подолання правового нігілізму.

Методичні вказівки

При відповіді на перше питання слід пам'ятати, що не тільки писане право є реальним об'єктом відображення уявлень і почуттів людей, але і "право в житті" (діяльність правоохоронних органів, правопорядок тощо). Також треба підкреслити, що в правосвідомості людей має місце думка не тільки про право дійсне, але й про право бажане. Структура правосвідомості – це її внутрішня побудова, яка складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: знання права, ставлення до права, спонукання до виконання правових приписів. Таким чином, згідно до традиційної позиції науковців, розрізняють пізнавальну, оціночну і регулятивну функції правосвідомості. Необхідно з'ясувати критерії чіткого розмежування зазначених функцій, конкретизувати їх за допомогою прикладів з практики правозастосування. Те ж саме стосується й видів правосвідомості: індивідуальної, групової, суспільної, наукової, професійної.

Що стосується питання про зв'язок і взаємодію правосвідомості і права, то тут необхідно підкреслити об'єктивну неможливість існування вказаних явищ одне без одного. Зв'язок між правом і правосвідомістю виникає і реалізується з моменту їх формування, не втрачається на будь-яких стадіях функціонування в суспільстві, а інколи існує навіть після зникнення певного інституту права або ж окремих складових частин правосвідомості, зокрема, потрібно відзначити чинник впливу правосвідомості на право в процесі правотворчості і механізм впливу права на формування й розвиток правосвідомості людей. Розуміння ролі правосвідомості для правового регулювання суспільних відносин може бути найкраще проілюстровано за допомогою демонстрації зв'язку кожного з структурних елементів правосвідомості з додержанням режиму законності, а також доведенням постійного й об'єктивного характеру взаємодії права і правосвідомості.

Правовий ідеалізм як і правовий нігілізм є характерними видами деформації правосвідомості. З'ясування питання правового нігілізму припускає аналіз його витоків, зокрема історичних передумов виникнення правового нігілізму в Україні. Сутність правового нігілізму - недовіра до сили права й обов'язковості правових вимог - повинна пов'язуватись з аналізом реалій суспільного життя, що призводять до формування такої недовіри, а також з аналізом негативних наслідків поширення правового нігілізму. Встановлення природи правового нігілізму необхідно чітко пов'язувати з потребою його подолання як явища масового, суспільного, відпрацюванням

конкретних механізмів реалізації державної політики, направленої на формування загальної поваги до права.

Розуміння правової культури як явища правового життя суспільства й надбання цивілізації, припускає її ціннісну характеристику (зокрема, аналіз правової системи суспільства в площині прогресивного розвитку законодавства, поступової еволюції правозастосування в напрямку підвищення якісного рівня окремих його складових елементів). При цьому доцільно звернути увагу на цінності, що притаманні сучасній правовій системі України (наприклад, є нормативно-правові акти, що закріплюють права людини і позасудові установи, що сприяють їх реалізації). Необхідно також пояснити, що правова культура – явище інтегративне (формує зв'язки між різними сферами правового та суспільного життя); системне (виступає як об'єктивний результат взаємодії між своїми внутрішніми елементами); об'єктивно-суб'єктивне (існує лише як матеріальний результат розумової діяльності людини). Таким чином, слід довести, що поняття правової культури особи є правовою оцінкою поведінки особи в поєднанні з її мотивами як результатами усвідомлення соціальної цінності права. При цьому потрібно продемонструвати особливе значення понять "вміння" і "навички" у контексті питання ефективності реалізації норм права, а також поміркувати, яке відношення до проблеми правової культури особи має категорія "мінімум правових знань".

Висвітлюючи природу такого явища як правове виховання необхідно зазначити про існування в загальнотеоретичній юриспруденції його понять, які припускають розуміння правового виховання в широкому і вузькому значенні, також необхідно назвати суб'єктів правового виховання, вказати на цілі правового виховання, його очікуваний соціальний результат тощо.

Література:

Основна: 1-7.

Допоміжна: 2, 29, 31, 34, 66, 86, 88, 92, 109, 131

Тема № 18: Правові відносини

Семінарське заняття: Правові відносини

Навчальна мета заняття: сформулювати комплексне уявлення про правові відносини як специфічні соціальні зв'язки, їх основні ознаки і класифікацію; ґрунтовне засвоєння складу правових відносин у поділі на окремі елементи; чітке усвідомлення поняття правособ'єктності індивіда (фізичної особи) та юридичної особи; знання системи юридичних фактів.

Час проведення 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та основні ознаки правовідносин.
2. Склад (структура) правових відносин.

3. Суб'єкти правовідносин.
4. Об'єкти правових відносин: поняття, види.
5. Зміст правових відносин.
6. Юридичні факти: поняття, види.

Ключові поняття: правові відносини, суб'єкти правовідносин, індивід (фізична особа), юридична особа, правосуб'єктність, дієздатність, правоздатність, деліктоздатність, об'єкт правовідносин, юридичний факт, об'єктивне право, правомочність, юридичні обов'язки, повноваження, юридичний стан.

Теми рефератів:

1. Сучасна класифікація суб'єктів правовідносин.
2. Особливості правовідносин за участю держави.
3. Правосуб'єктність: поняття і структура.
4. Юридична особа як суб'єкт правовідносин.
5. Види правових відносин.
6. Класифікація юридичних фактів.

Методичні рекомендації:

Перше питання теми ставить завдання окреслити коло невід'ємних відзнак правових відносин у порівнянні з іншими видами соціальних відносин, а саме: урегульованості нормами права, предметності, наявності не менш як двох сторін, можливості простежити їх крізь права та обов'язки сторін та інші ознаки.

Структура відповіді на друге питання теми складається з наступних основних елементів: характеристики самої категорії “суб'єкт правових відносин”; визначення змісту таких його видів як фізична особа та юридична особа; роз'яснення змісту та динаміки правосуб'єктності.

Особливість розуміння об'єкту правових відносин спирається на подвійність у сучасній науковій юридичній літературі пояснень змісту щодо “приводу виникнення правових відносин”. З одного боку його розуміють як елементи навколишнього світу (власність, гроші, честь та ін.), з іншого боку – як будь-яке право (право власності, право на честь, гідність та ін.). Доцільно в процесі роз'яснення цієї категорії використовувати таку ознаку об'єкту як можливість змінюватись у динаміці правового відношення.

Зміст правових відносин розкривається шляхом характеристики двох основних елементів цього структурного компоненту складу правовідносин: фактичного змісту та юридичного змісту. Вони відображають так звану зовнішню сторону правових відносин.

Специфіка засвоєння особливості юридичного факту як невід'ємної складової правових відносин проявляється, перш за все, у впливі його на динаміку правових відносин, а також у тому, що характеристика самого юридичного факту міститься у тексті норм права, які регулюють означені відносини. Загальна класифікація юридичних фактів здійснюється шляхом характеристики таких різновидів як факти дії та події, правостановлюючі, правозмінюючі та правоскасовуючі юридичні факти, юридичні факти презумпції.

Література:**Основна:** 1-7.**Допоміжна:** 2, 64, 79, 81, 87**Тема № 19: Реалізація права****Семінарське заняття: Реалізація права**

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів ґрунтовне уявлення про реалізацію права та її основні види (форми); передбачається чітке засвоєння: застосування юридичних норм як складної форми реалізації права, обов'язкові та факультативні стадії правозастосовного процесу; поняття та сутності правової кваліфікації, правозастосовної помилки; поняття актів застосування права та вміння відрізнити їх від нормативно-правових актів; усвідомлення, що таке прогалина у законодавстві та знати засоби їх подолання.

Час проведення 2 години.

Навчальні питання:

1. Реалізація права: поняття, види.
2. Застосування юридичних норм.
3. Основні стадії правозастосовного процесу.
4. Правова кваліфікація. Правозастосовна помилка.
5. Акт застосування права: поняття, ознаки.
6. Прогалини у праві, способи їх подолання.

Ключові поняття: реалізація права, використання права, застосування юридичних норм, правозастосовний акт, правова кваліфікація, прогалини в законодавстві, аналогія права, аналогія закону.

Теми рефератів:

1. Форми безпосередньої реалізації права.
2. Основні вимоги до правильного застосування правових норм.
3. Співвідношення нормативно-правових актів і актів застосування права.
4. Особливості суб'єктів застосування правових норм.
5. Прогалини у законодавстві і засоби її заповнення і подолання.

Методичні рекомендації:

Дослідження безпосередніх форм втілення права в життя ставить завдання розкрити сутність таких категорій як використання норм права, виконання норм права та дотримання норм права. Особлива увага при цьому приділяється нормативним способам впливу на поведінку суб'єктів з допомогою дозволів, зобов'язань та заборон.

Особливості розгляду категорії застосування норм права проявляються крізь такі аспекти як специфічність суб'єктів цієї діяльності у порівнянні з суб'єктами

простих (безпосередніх) форм реалізації норм права; складність та послідовність процедури (процесу) застосування; юридична особливість та форма наслідків процесу застосування норм права.

Головне, центральне місце питання складної форми реалізації норм права складається з процесуальних стадій правозастосовчої діяльності. Аналіз першої стадії – встановлення фактичних обставин юридичної справи вимагає, водночас, здійснення характеристики головних умов або вимог потрібності у такому застосуванні. Друга стадія – юридична кваліфікація може бути більш ретельно характеризується шляхом розподілу її на менш дрібні етапи: а) юридична кваліфікація фактичних обставин; б) юридична кваліфікація самої юридичної норми. Стадія прийняття рішення також може бути розподілена на підстадії для більш ретельного дослідження. Наприклад, безпосередньо розробка рішення та його формулювання – один етап; другий – закріплення означеного рішення у правозастосовчому акті.

Характеристика акту правозастосування вимагає не тільки його ретельний аналіз з точки зору внутрішньої побудови, але й порівняння з іншими видами юридичних актів: нормативно-правового та акту інтерпретації норм права. Здійснення класифікації видів правозастосовчих актів доцільно здійснювати з урахуванням різноманітності форм юридичного процесу, різноманітності суб'єктів правозастосування, рівня важкості для суб'єктів юридичних наслідків правозастосування та інші підстави розподілу по видах.

З'ясування особливості поняття прогалин у праві продовжує загальну тематику тлумачення. Корисно здійснювати характеристику цієї категорії враховуючи, що це не тільки певний стан відносин, але й певний термін від моменту визначення існування не врегульованості нормами права певних відносин, до моменту набуття чинності новими нормативно-правовими актами. Пояснення засобів подолання прогалин в праві – аналогії закону та аналогії права доповнюється відповідними прикладами з юридичної практики, або з наукових юридичних джерел.

Література:

Основна: 1-7

Допоміжна: 2, 13, 16, 24, 76, 87, 89, 98, 101, 108, 118, 119.

Тема № 21: Правова поведінка

Семінарське заняття: Правова поведінка

Навчальна мета заняття: сформулювати у студентів системне уявлення про ознаки і види правової поведінки; склад, види, мотиви та стимули правомірної поведінки; зловживання правом як юридичну категорію; поняття, ознаки, склад та види правопорушень.

Час проведення: 2 години.

Навчальні питання:

1. Правова поведінка: поняття, види.
2. Поняття та ознаки правомірної поведінки.
3. Види правомірної поведінки.
4. Зловживання правом: поняття, ознаки, види.
5. Правопорушення: поняття, ознаки, види.
6. Об'єктивне протиправне діяння.
7. Склад правопорушення: поняття, структура.

Ключові поняття: правова поведінка, правомірна поведінка, зловживання правом, правопорушення, склад правопорушення, суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, вина, об'єктивна сторона.

Теми рефератів:

1. Психологічний механізм правомірної поведінки.
2. Зловживання правом.
3. Особливості суб'єктивної сторони складу правопорушення.
4. Тенденції злочинності: світові, регіональні, українські.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання припускає з'ясування змісту категорії «поведінка», визначення основних ознак юридично значущої поведінки, вказівку на такі її основні види як правомірна поведінка, зловживання правом, правопорушення.

Розкриваючи друге питання даної теми і пам'ятаючи, що норма права являє собою критерій протиправної чи правомірної поведінки (остання стає такою в силу своєї відповідності тій моделі позитивної поведінки, яка окреслюється в правовому приписі), слід з'ясувати, чому така поведінка може бути як добровільною, так і змушеною, в якому зв'язку правомірна поведінка знаходиться з правопорядком. Дослідження складу правомірної поведінки насамперед припускає пошук відповіді на питання: чи завжди для констатування поведінки як правомірної досить лише здійснення позитивних дій (бездіяльності), передбачених нормами чи принципами права, або ж інколи законодавець вимагає, щоб подібні дії (бездіяльність) мали і певний психологічний зміст, юридичне значення котрого пов'язується в юридичній науці з поняттям суб'єктивної сторони правомірної поведінки (наприклад, будь-яка цивільно-правова угода повинна бути добровільною, мати законну мету, інакше вона може бути визнана недійсною).

Слід розрізнявати «мотиви правомірної поведінки» і «стимули правомірної поведінки». Мотиви правомірної поведінки не мають юридичного значення, проте вони викликають до себе інтерес у тих, хто вивчає її психологічну природу, внутрішні причини такої поведінки. Слід зазначити, що «санкція» і

«заохочення» - категорії, які виступають на перший план, коли мова йде про стимули правомірної поведінки.

Що стосується огляду видів правомірної поведінки, то відповідна класифікація залежить від вибору якісної визначеності класифікаційного критерію. Такими критеріями можуть бути: форми безпосередньої реалізації права, мотиви правомірної поведінки, її об'єктивна сторона тощо.

При аналізі „зловживання правом” як юридичної категорії, юридичного явища насамперед слід визначити основні ознаки зловживання правом, види зловживання правом. Характеристику видів зловживання правом доцільно зробити у зв'язку з такою категорією як „юридична відповідальність”.

Розглядаючи питання про правопорушення, усвідомивши його соціально-політичні ознаки (негативна соціальна значущість, протиправність, караність та ін.), необхідно зосередити увагу на спеціально-юридичних ознаках, що утворюють склад правопорушення: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Вміння надати змістовну характеристику кожному з елементів складу правопорушення припускає розуміння юридичного значення наявності кожного з цих елементів у складі правопорушення при виникненні на практиці питання про притягнення особи до юридичної відповідальності.

Визначивши критерій розподілу правопорушень на проступки (конституційні, цивільні, адміністративні, дисциплінарні та ін.) і злочини, доцільно ознайомитись з відповідними положеннями Цивільного кодексу України, Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Знаючи, що «склад правопорушення» - підстава юридичної відповідальності, треба вказати, що при висвітленні питання про «підстави юридичної відповідальності» в юридичній літературі зазвичай пишуть про «нормативну», «фактичну», «процесуальну» підстави.

Останнє питання передбачає аналіз причин правопорушень - об'єктивних, суб'єктивних. Скоєння правопорушень має зв'язок як із природою даного суспільства, так і з природою певного індивіда. Необхідно з'ясувати у цьому плані як значення соціально-економічних, сімейно-побутових, духовно-моральних, культурних умов життя людини, так і вплив відповідних особливостей психологічної структури особи, тобто визначити співвідношення соціального та біологічного в протиправній поведінці.

Література:

Основна: 1-7.

Допоміжна: 2, 37, 79, 102, 134, 135, 136, 137

3. Рекомендована література

Основна:

1. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.
2. Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права: Підручник. Практикум. Тести. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник : затверджено МОН України. Київ : Правова єдність: Алерта, 2016. 524 с.
4. Теорія держави і права : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / авт.-уклад.: В.В. Галуцько, М.П. Пихтін, М.М. Новіков та ін. Херсон : Херсон. міська друк. 2011. 261 с.
5. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416с.
6. Теорія права і держави : підручник / І.В. Борщевський, А.С. Васильєв, Л.М. Зілковська та ін. К. : КНТ, 2010. 464 с.
7. Теорія держави та права : підручник : (за вимогами кредит.-модул. системи навч.) : Затверджено МОН України / Є.О. Гіда, Є.В. Бізозьоров, А.М. Завальний та ін. К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2011. 576 с.

Допоміжна:

1. Аземша І. Б. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 44-47.
2. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. 492 с.
3. Актуальні проблеми теорії держави і права / В. Лемак, В. Копча та ін. К. : Вид. УжНУ, 2012. 226 с.
4. Андрушко І. П. Категорія «публічний інтерес» у конституційному праві: поняття та зміст. *Часопис Київського університету права*. 2011. №4. С. 137-141.
5. Андрушакевич Ю. В. Конкретизація правових норм: поняття та природа. *Часопис Київського університету права*. 2011. №2. С. 39-44.
6. Антропологія права: навч. посіб. за ред. д-ра філос. наук, проф. В. І. Кушерця ; Ун-т сучас. знань. К. : Знання України, 2011. 223 с.
7. Арабаджи Н. Б. Аксіологеми правового порядку : поняття та види. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2011. Вип. 2. С. 18–23.
8. Арабаджи Н. Б. Парадигмальні засади аксіологічного виміру правового порядку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2012. Вип. №3. С. 24-29.
9. Арабаджи Н. Б. Цілісність правового порядку як основа для його цінності. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 51–55.

10. Балаклицький А. І. Державна влада та апарат її здійснення як основні ознаки. *Часопис Київського університету права*. 2011. №4. С. 56-60.
11. Балаклицький І. І. Загальнотеоретичні аспекти еволюції права в умовах глобалізації. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 39-42.
12. Бедрій М.М. Основні та додаткові ознаки правового звичаю у контексті пошуків його дефініції. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2018. №1. С. 25-33.
13. Білас Ю. Ю. Вітчизняне правозастосування і методологія дослідження. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2010. Вип. 2. С. 83-91.
14. Біржакова Є. О. Відображення природних прав людини як вихідна форма буття права в контексті теорії природного права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 33-36.
15. Бобровник С. В. Компроміс у праві: сутність та критерії класифікації. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 9-13.
16. Бобровник С. В. Правозастосовні акти: природа, сутність та місце в системі законодавства. *Правова держава*. Київ, 2019. Вип. 30. С. 35-43.
17. Бовсуновська І. Г. Розвиток наукових поглядів на визнання судового прецеденту (судової практики) як джерела права в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 55-60.
18. Богачова Л. Л. Нормативно-правовий договір як джерело національного та європейського права. *Право і суспільство*. 2015. № 6-2. С. 8-13.
19. Богуцький П. Про використання системного підходу в досягненні цілісності системи права. *Право України*. 2015. № 6. С. 157-164.
20. Богушова І. В. Співвідношення формаційного та цивілізаційного підходів до типології держав: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2011. №3. С. 43-46.
21. Богушова І. В. Теоретико-правовий аналіз деяких підходів до типології держав. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 29-31.
22. Болдіжар С.О., Пішта В.І. Механізм адміністративно-правового регулювання щодо забезпечення прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я: загальна характеристика. *Забезпечення прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 12 квітня 2019 р.); під заг. ред. С.Б. Булеци, Я.В. Лазура, М.В. Менджул. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. С. 44-47.
23. Болсунова О. М. Сутнісні засади принципів юридичної відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2010. №4. С. 48-52.
24. Братасюк М. Г. Реалізація права: доктринальний аспект. *Науковий Вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 85-95.
25. Булкат М. С. Сучасні підходи до класифікації зовнішніх функцій України. *Часопис Київського університету права*. 2012. №1. С. 60-65.
26. Буряк Я. Державна реєстрація актів місцевих державних адміністрацій:

- загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 57. С. 11–18.
27. Веклич В. О. Особливості сучасних визначень змісту категорії «забезпечення й захист прав і свобод людини і громадянина». *Часопис Київського університету права*. 2012. №4. С. 36–41.
  28. Вергелес Д. Є. Проблеми процесу кодифікації законодавства. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 65–68.
  29. Волковицька Н. Онтологічний та аксіологічний елементи у сучасній правовій свідомості. *Юридична Україна*. 2010. № 3. С. 32–39.
  30. Волошенюк О.В. Дорадча демократія: модернізація чи криза народовладдя? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 66. С. 36–41.
  31. Волошенюк О.В. Правовий менталітет як складова суспільної правосвідомості. *Форум права*. 2015. №1. С.42–47. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_9.pdf
  32. Волошенюк О.В. Правовий реалізм як напрям соціологічної юриспруденції. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Вип. 29. С. 29–35.
  33. Волошенюк О.В. Теоретична характеристика категорії «фундаментальні права людини». *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №2. С. 15–19.
  34. Гавриленко О.І. Правова ідеологія як загальнонаукове поняття та юридична категорія. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 9–12.
  35. Галецька Н. Форми національної імплементації норм міжнародних договорів. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 57. С. 19–24.
  36. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 230 с.
  37. Голубовський В. Є. Правомірна поведінка: теоретико-методологічний аспект дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 68–72.
  38. Гончаров В. До питання про зміст юридичної норми як об'єкт її тлумачення (у світлі практики європейського суду з прав людини). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2010. Вип. 50. С. 3–11.
  39. Гончаров В. Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматології. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 257–267.
  40. Горбань М. Правоконкретизація : до питання визначення поняття. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 58. С. 3–10.
  41. Гордимов А. В. Доктринальне тлумачення в контексті гуманізації правових систем сучасності. *Часопис Київського університету права*. 2012. №4. С. 41–45.
  42. Градова В. Г. Розвиток ідеї верховенства права в правовому розвитку сучасної України. *Часопис Київського університету права*. 2012. №4. С. 50–53.
  43. Гуменюк Т. Концепти функціонування сучасної юридичної науки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 188–192.
  44. Данич О. Ф. Сучасні підходи до побудови моделі соціальної держави. *Часопис*

- Київського університету права*. 2011. №3. С. 50-54.
45. Дашковська О. Р., Яворський В. О., Безсонова К. Д. Позитивна юридична відповідальність: загальнотеоретична характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 64. С. 21-25.
  46. Денисюк М. В. Взаємозв'язок та взаємодія громадянського суспільства та держави (теоретико-правові аспекти). *Часопис Київського університету права*. 2011. №4. С. 86-89.
  47. Добрянський С. Конституційно-правове забезпечення основоположних прав людини: можливості удосконалення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Вип. 55. С. 11-19.
  48. Дроботова Т. Правові ознаки демократичного державно-правового режиму: актуальні питання систематизації. *Юридична Україна*. 2010. № 1. С. 34-41.
  49. Дубина Н. А. Роль юридичних колізій у національній правовій системі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2013. № 1082, вип. 16. С. 30-33.
  50. Євграфова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2. С. 40-52.
  51. Єлманова О. М. Право та мораль: співвідношення понять в контексті аналізу основних регуляторів суспільних відносин, чинників та наслідків їхнього регуляторного впливу. *Часопис Київського університету права*. 2011. №4. С. 89-93.
  52. Жаровська І. М. Громадський контроль як інтегральна складова у концепті владних відносин сучасної держави і громадянського суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2012. №3. С. 14-17.
  53. Жаровська І.М. Теорія влади : навч. посіб. Харків : Право, 2016. 237 с.
  54. Заворотченко Т. М. Загальна характеристика системи політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012. №3. С. 17-21.
  55. Задорожня Г. В., Задорожний Ю. А. Гарантії забезпечення соціального захисту прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2012. №3. С.100-104.
  56. Заплотинська Ю. Акти Кабінету Міністрів України в системі нормативно-правових актів: загальнотеоретичний та порівняльно-правовий аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 57. С. 36-42.
  57. Зінченко В. М. До питання про сутність і значення охоронної функції права. *Часопис Київського університету права*. 2012. №3. С. 44-48.
  58. Іванюра І. С., Шевченко Д.В., Сівець А.С. Правова природа та місце судового прецеденту в системі джерел права України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 64. С. 26-31.
  59. Іваськевич Д.О. Четверте покоління прав людини – соматичні права людини. *Грані права: ХХІ століття: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2018 р.)*. У 2-х т. Т. 1 / за ред. Г.О. Улянової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 186-189.

60. Кабанець О. С. Демократія як державний режим: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2012. №4. С. 60-64.
61. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як явище об'єктивного права. *Право і безпека*. 2016. № 2 (61). С. 31–37.
62. Кальян О.С., Мисак О.І. Юридична відповідальність: проблеми системного розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2019. Вип.59, Т.1. С.51-54.
63. Кампо В. Цивілізаційний метод у праві: проблеми і перспективи. *Юридичний журнал*. 2010. № 1 (91) . С. 110-114.
64. Карманюк О. П. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки в контексті утвердження законності в українському суспільстві. *Часопис Київського університету права*. 2012. №3. С. 48-52.
65. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46.
66. Ковальчук В.Б., Панчук І.О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. 212 с.
67. Ковальчук В. Проблема легітимності і легальності влади в державно-правових доктринах Р. Іерінга и Г. Єллінека. *Юридична Україна*. 2011. №8. С.32-38.
68. Ковтун В.І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти: монографія. Харків: Фактор, 2014. 216 с.
69. Козинець О. Становлення і розвиток теорії поділу влади в історії світової політико-правової думки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 165–169.
70. Козюбра М. Загальнотеоретичне правознавство: стан та перспективи. *Право України*. 2010. №1. С.32-43.
71. Колодій А. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови. *Право України*. 2010. № 7. С. 12-17.
72. Коломоєць О. В. Функції держав у сучасному державнознавстві: теоретичні проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2013. Вип. №5. С. 43-46.
73. Копча В. В. Верховенство права як принцип сучасної держави. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С. 198-212.
74. Котенко О. А. До поняття про сутність, значення та "дієвість" джерел права в англосаксонській правовій системі. *Часопис Київського університету права*. 2012. №3. С. 52-56.
75. Котенко О. А. Правове регулювання та правовий вплив: теоретичні аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2012. №1. С. 76-80.
76. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики. Київ: Алерта, 2017. 494 с.
77. Кравченко С. С. Правовий прецедент як соціальний інститут та його значення: прагматичний аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2011. №4. С. 17-

- 20.
78. Кравченко Т. А. Природно-правова модель легітимності державної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 3. С. 3–10.
79. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с.
80. Кучук А.М. «Правова система» і «legal system» у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2018. № 1. С. 9-17.
81. Левченко Д. В. Законні інтереси та суб'єктивні права в системі правових засобів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2013. Вип. 5. С. 47–51.
82. Лисюк І. І. Деякі питання виникнення соціальних норм. *Часопис Київського університету права*. 2011. №3. С. 65-69.
83. Луців О. «Формальні» концепції верховенства права у сучасній науковій літературі. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 57. С.60-67.
84. Луцький Р. П. Ієрархічність правових джерел (нормативних актів) як відображення буття позитивного права. *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 18-21.
85. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види. Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. 280 с.
86. Макеева О. М. Правова культура як елемент правової системи. *Часопис Київського університету права*. 2012. №4. С. 64-67.
87. Мала енциклопедія теорії держави і права / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2010. 368 с.
88. Мамченко Н. В. Суспільна правосвідомість як чинник політико-правових рішень. *Часопис Київського університету права*. 2012. №4. С. 19-22.
89. Матат Ю. І. До питання застосування правоположень з метою подолання прогалін у законодавстві. *Часопис Київського університету права*. 2012. №1. С. 87-91.
90. Мельничук С.М. Взаємозв'язок моделі сучасної держави Україна з її функціями: теоретичні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 63. С. 17-21.
91. Мерник А.М., Кузьміна В.О., Бурлаков Б.М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С. 42-46.
92. Міхайліна Т. В. Роль інтегративного потенціалу правосвідомості у реформуванні правової системи. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. 312с.
93. Москалюк О. В., Портнов А. В. Проблема подолання колізій між нормами права у правовій науці дорадянського періоду. *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 24-27.
94. Мохонько А. В. Право та політика як регулятори суспільних відносин. *Часопис Київського університету права*. 2011. №1. С. 59-62.

95. Муравйов В. І., Мушак Н. Б. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Журнал Верховної Ради України «Віче»*. 2013. №8. С. 12-18.
96. Настечко К. О. Прийняття нормативно-правових актів у ЄС та Україні. *Європейське право та порівняльне правознавство* : зб. статей. К. Шамборі : Логос, 2010. С. 255-263.
97. Нечипорук С. В. Доктринальні проблеми визначення поняття судової влади. *Часопис Київського університету права*. 2010. №1. С. 70-77.
98. Николина К.В. Особливості процедурних засад правозастосовної діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2011. №2. С.67-70.
99. Николина К. В. Теоретичний аналіз співвідношення процедурних та матеріальних норм права. *Часопис Київського університету права*. 2012. №1. С.40-43.
100. Оніщук М. В. Система стримувань і противаг в українській моделі організації влади: проблеми і шляхи вдосконалення. *Часопис Київського університету права*. 2012. №3. С. 91-95.
101. Осауленко О. І. Місце правозастосовних актів у системі правових актів. *Держава і право* : зб. наук. праць. К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. Вип. 49. С. 16-21.
102. Переш І.Є., Бариська Я.О. Теоретичні характеристики правомірної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2019. Вип.59, Т.1. С.66-69.
103. Петрик І. Актуальні проблеми державної реєстрації нормативно-правових актів. *Юридичний журнал*. 2010. № 1 (91). С. 72-74.
104. Пильгун Н.В., Бурбеза В.В. Поняття «механізм держави» в сучасній юридичній думці. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 46-51.
105. Плавич В. П. Феномен права як соціорегулятор і модель правової дійсності. *Часопис Київського університету права*. 2011. №1. С. 9-13.
106. Попович Н. В. Поняття «законодавство»: традиційні підходи і новації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С.177-187.
107. Попович В.М. Теорія держави і права : концепція, праксеологія та методологія розвитку. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 384 с.
108. Правозастосування : навч. посіб. / О. А. Назаренко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ : НАВС, ФОП Маслаков, 2020. 160 с.
109. Проць О. Є. Правова культура та правокультурність: межі кореляції понять. *Часопис Київського університету права*. 2011. №3 . С. 77-81.
110. Рабінович П. Ефективність юридичних гарантій законності. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 7-28.
111. Реньов Є.В. Шлях України до консолідованої демократії: проблеми, перспективи та світовий досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 64. С. 381-385.
112. Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування : аналіт. доп. / [Павленко І. А., Даниляк О. О., Макаров

- Г. В., Руденко А. В.]. Київ : НІСД, 2019. 65 с.
113. Рудик П.А. Теорія держави : основні теорії, концепції, підходи до вивчення : навч. посіб. Київ : Алерта, 2016. 287 с.
  114. Сарай Р.Д., Калинюк С.С., Тимків Д.Ю., Кодифікація міжнародного права: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 63. С. 312-318.
  115. Середюк В. В. Порівняльно-правовий аналіз функцій юридичної відповідальності в правовій науці України та Польщі. *Часопис Київського університету права*. 2012. №4. С. 80-83.
  116. Серьогіна С. Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики : монографія. Х. : Право, 2011. 768 с.
  117. Сімутін В. В. Змістоутворюючі засади організації та діяльності механізму сучасної держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2013. Вип. №5. С. 56-59.
  118. Слинько Д. В. Особливості правозастосовного процесу в діяльності органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2015. № 3 (58). С. 97–102.
  119. Слинько Д. В. Поняття, зміст та основні ознаки юридичного процесу. «Jurnalul juridic national: teoriiie si practica» 2016. Nr. 1 (17). С. 19–23.
  120. Собота К. Принцип правної держави: конституційно-правні та адміністративно-правні аспекти : пер. з нім. Київ : ВАІТЕ, 2013. 608 с.
  121. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 40-43.
  122. Судові, правоохоронні, контрольно-наглядові та правозахисні органи України : підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. М. Гусарова ; [С. М. Гусаров, О. Ю. Салманова, А. Т. Комзюк та ін.]. Харків, 2020. 508 с.
  123. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення, засоби забезпечення. Х. : Право, 2016. 228 с.
  124. Тарахонич Т.І. Методологічний інструментарій наукового пізнання. *Правова держава*. 2017. Вип.28. С.118-126.
  125. Томаш Л. В. Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер. *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 366-371.
  126. Удовика Л. Г. Формування теорії правової системи у юридичній науці (частина 1). *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 12-20.
  127. Удовика Л.Г. Формування теорії правової системи у юридичній науці (Частина 2). *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 26-33.
  128. Христокін Г.В. Ідея прав людини: пошук нових підходів обґрунтування в добу глобальних трансформацій. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. №1. С. 92-98.
  129. Чепульченко Т.О. Верховенство права як основоположний принцип сучасного правотворення. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2012. Вип. 2 (14). С. 185-188. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/47216374.pdf>.

130. Чернякович Є. Поняття й завдання нормотворчої діяльності Міністерства внутрішніх справ України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №1. С. 158-162.
131. Целуйко М. Ф. Усенко О. В. Основи концепції професійно-правової культури у вітчизняній правовій науці. *Часопис Київського університету права*. 2011. №1. С. 71-74.
132. Шаганенко В. П. Сутнісні характеристики системи права. *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 69-74.
133. Шилінгов В. С. Поділ права на приватне та публічне як фундаментальна засада правової системи демократичного суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2012. №1. С. 48-51.
134. Шульга А. М. Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи : монографія. Х. : Майдан, 2013. 412 с.
135. Шульга А.М. Обхід закону як вид зловживання правом. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 3 (50). С. 11-20.
136. Шульга А.М. Право і особистість як суб'єкт свідомої, вольової поведінки. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2011. № 2. С. 84-90.
137. Шульга А.М. Склад правомірної поведінки особистості, його особливості. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3 (54). С. 59-64.
138. Ющик О. Про необхідність пізнання сутності та визначення поняття права. *Право України*. 2010. № 4. С. 106-114.
139. Ярмол Л.В. Юридичний механізм забезпечення прав людини в Україні: стан і напрями удосконалення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. №1. С. 5-10.
140. Яровой Т. С. Основні форми державного правління і парламентаризм: правові аспекти взаємодії. *Часопис Київського університету права*. 2011. №2. С.77-80.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Всеукраїнська електронна бібліотека - <http://youalib.com/>
2. Електронні ресурси Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського - <http://www.nbuv.gov.ua/e-resources>
3. Інтернет-видання "Юриспруденція On-line" - <http://www.lawyer.org.ua/>
4. Національна парламентська бібліотека України - <http://nplu.org/>
5. Студентська електронна бібліотека - <http://student-library.net/>
6. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ <http://univd.edu.ua/>
7. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко <http://korolenko.kharkov.com/>